

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. КОРЕЦЬКОГО**

КОБЕЦЬКА НАДІЯ РОМАНІВНА

УДК 349.6+347.44 (477)

**ДОЗВІЛЬНЕ ТА ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України
Малишева Наталія Рафаелівна,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького
Національної академії наук України,
завідувач відділу проблем аграрного, земельного,
екологічного та космічного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Краснова Марія Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри екологічного права;

доктор юридичних наук, професор
Розовський Борис Григорович,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля,
завідувач кафедри правознавства;

доктор юридичних наук, доцент
Соколова Алла Костянтинівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри екологічного права.

Захист відбудеться 1 грудня 2016 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02 в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий 28 жовтня 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. О. Кваша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Базовим інститутом екологічного права є інститут права природокористування, який в своєму традиційному вигляді сформувався ще в 70-80-их роках минулого століття. Водночас, в останні десятиріччя суть цього інституту та відносин природокористування, правові форми і способи їх регулювання, традиційний поділ на загальне і спеціальне природокористування зазнали значних змін, набули нових рис, зумовлених об'єктивними змінами соціально-економічного розвитку суспільства та правової системи. Відбулося скасування виключної власності держави на природні ресурси. Законодавчо визнано та поширюється приватна власність фізичних і юридичних осіб на землю, ліси, об'єкти тваринного світу. Держава, зберігаючи за собою статус владного суверена-управлінця, одночасно стає рівноправним з іншими учасниками суб'єктом та визнає необхідність забезпечення автономії інших власників і користувачів природних ресурсів.

З метою забезпечення ефективності правового регулювання певного виду відносин законодавець використовує різного характеру правові засоби. Для регулювання відносин використання природних ресурсів тривалий час застосовувались винятково адміністративні механізми, зокрема дозвільне регулювання. З прийняттям Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», який визначив правові та організаційні засади функціонування дозвільної системи у сфері господарської діяльності, дозвільні механізми природокористування перейшли під його дію. Однак природоресурсні дозволи та дозвільні процедури, пов'язані з їх наданням, зберігають свої особливості, що визначаються особливостями об'єктів – природних ресурсів (їх частин), що надаються в користування. Водночас розвиток ринкових відносин в Україні зумовив запровадження договірної форми регулювання у відповідній сфері. Аналіз природоресурсного законодавства виявляє ряд договірних конструкцій, залучених до регулювання відносин, пов'язаних з використанням, відновленням, охороною природних ресурсів та довкілля в цілому.

Законодавство по-різному визначає роль дозволів та договорів у регулюванні відносин використання природних ресурсів. Дозвіл може бути основною та єдиною підставою виникнення й врегулювання цих відносин, або ж може виступати тільки частиною юридичного складу, при чому бути визначальним чи рівноцінним з іншими необхідними актами. Аналогічною є роль договору. Сучасне природоресурсне законодавство України оперує різними договірними формами, що свідчить про відсутність єдиної узгодженої концепції відповідних договорів, впливає на їх регулятивну ефективність, ускладнює правозастосовну та судову практику. Нинішній стан правового регулювання видачі дозволів та укладання договорів використання природних ресурсів потребує суттєвого вдосконалення.

Ефективний дозвільно-договірний режим має спиратись на наукове підґрунтя, завдяки чому формуються теоретичні засади відповідного правового інституту. Окремі аспекти природокористування, в тому числі підстави набуття

права природокористування, традиційно аналізуються науковцями в контексті дослідження загального режиму охорони та використання певних природних ресурсів. Договірні форми землекористування, що набули значного поширення, ґрунтуються на спеціальних нормах земельного законодавства. Вони докладно досліджені земельно-правовою доктриною, а тому не будуть предметом аналізу в цій роботі.

Науково-теоретичну базу дисертаційного дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених-правників. Зокрема, різні аспекти інституту природокористування представлені в роботах українських учених: В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкової, Ю. О. Вовка, П. О. Гвоздика, А. П. Гетьмана, В. М. Єрмоленка, І. І. Каракаша, Р. С. Кіріна, В. М. Комарницького, В. В. Костицького, М. В. Краснової, Н. Р. Малишевої, Н. П. Медведєвої, В. Л. Мунтяна, А. М. Мірошніченка, В. В. Носіка, І. Л. Радика, Б. Г. Розовського, А. К. Соколової, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги та інших.

Суттєве значення для дослідження правової природи дозвільного та договірної регулювання мали праці представників науки адміністративного права (В. Б. Авер'янова, О. В. Джафарової, Ж. В. Завальної, В. В. Мартиновського, О. І. Миколенка, М. М. Романяка, О. П. Рябченко, В. П. Тимощука та інших), цивільного права (О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця, Р. А. Майданника, Р. Б. Шишки та інших), господарського права (О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. С. Мілаш, О. В. Шаповалової, В. С. Щербини та інших).

Аналізувались також доробки представників радянської та зарубіжної науки: С. С. Алексєєва, Д. М. Бахраха, М. М. Бринчука, М. І. Васильєвої, А. К. Голіченкова, І. О. Іконицької, О. С. Колбасова, О. І. Крассова, Т. І. Макарової, В. В. Петрова, Ю. О. Тихомирова, Д. В. Хаустова, І. С. Шахрай, В. М. Яковлєва та інших.

Однак комплексний аналіз сучасних проблем законодавчого забезпечення та практики реалізації дозвільного і договірної регулювання використання природних ресурсів сьогодні відсутній. Стан розробленості відповідних складових інституту природокористування не відповідає вимогам сьогодення, що зумовлює актуальність теми та доцільність проведення дослідження відповідної проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалось у рамках виконання планової теми науково-дослідної роботи відділу проблем аграрного, земельного, екологічного та космічного права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України «Проблеми систематизації екологічного та космічного законодавства України» (номер державної реєстрації 0112U007720).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є наукове обґрунтування підстав застосування, сфери дії, особливостей, змісту, порядку, перспектив вдосконалення дозвільного та договірної регулювання використання природних ресурсів, що в кінцевому підсумку спрямоване на підвищення ефективності правового регулювання природоресурсних відносин в Україні.

Для досягнення поставленої мети в дисертації приділяється увага вирішенню таких завдань:

- визначити прояви, характеристики, змістовне наповнення та тенденції розвитку інституту природокористування в Україні;

- виявити сучасні особливості правового регулювання відносин природокористування, співвідношення понять «природокористування» та «використання природних ресурсів»;

- дослідити основні засади господарсько-правового режиму використання природних ресурсів, пов'язані з категоріями «господарська діяльність», «майно», «правові титули приналежності майна», «право власності», «речові права на майно» тощо;

- обґрунтувати поняття, основні характеристики та підвалини функціонування правового режиму використання природних ресурсів;

- вивести особливості дозвільної системи у сфері спеціального використання природних ресурсів;

- визначити співвідношення ліцензування господарської діяльності та надання документів дозвільного характеру як самостійних форм (видів) дозвільної діяльності;

- сформулювати поняття та виявити сутнісні характеристики, уніфіковану структуру природоресурсних дозволів, їх роль і місце в механізмі правового регулювання;

- деталізувати особливості чинних дозвільних документів щодо використання природних ресурсів;

- з'ясувати характерні риси та стадії дозвільних процедур щодо використання природних ресурсів;

- обґрунтувати переваги договірного регулювання публічно-правових відносин;

- обґрунтувати підстави виокремлення договорів використання природних ресурсів та провести їх класифікацію;

- розглянути правовий режим, ознаки, зміст окремих договорів використання природних ресурсів, закріплених чинним законодавством України;

- систематизувати характеристики договірних форм регулювання використання природних ресурсів;

- здійснити порівняльний аналіз договорів використання природних ресурсів з цивільно-правовими, адміністративними, публічно-правовими, господарськими договорами та визначити відмінності й особливості правової природи договорів використання природних ресурсів;

- розробити науково-обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення екологічного законодавства в частині дозвільно-договірного правового режиму використання природних ресурсів.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини в сфері формування та функціонування правового режиму використання природних ресурсів, тенденції їх розвитку і перспективи вдосконалення в сучасних умовах.

Предметом дослідження є система юридичних засобів (дозволів та договорів), залучених до регулювання відносин використання природних

ресурсів; норми законодавства України та сусідніх держав, що регулюють відповідні відносини; матеріали практики його застосування; положення правової доктрини України та зарубіжних держав.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність методів і прийомів наукового пізнання, які дали можливість здійснити всебічний та об'єктивний аналіз його предмету. В ході дослідження використано філософсько-світоглядні, загальнонаукові та спеціально-наукові методи.

Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод, який дав можливість розглянути закономірності функціонування відносин використання природних ресурсів з урахуванням взаємодії та взаємозв'язку правових засобів, залучених до їх регулювання.

Серед загальнонаукових методів формально-логічний метод використано для з'ясування категоріального апарату, визначення низки базових для дослідження понять: «природокористування», «правовий режим використання природних ресурсів», «дозвільна система у сфері використання природних ресурсів», «природоресурсний дозвіл», «договір використання природних ресурсів», а також для формулювання висновків дисертаційного дослідження. Застосування системно-структурного методу дозволило виявити взаємозв'язок і взаємодію елементів відносин використання природних ресурсів, місце природоресурсних дозволів у системі документів дозвільного характеру, взаємозв'язок договорів використання природних ресурсів з іншими видами договорів. Метод аналізу був використаний для дослідження окремих видів природоресурсних дозволів та договорів використання окремих природних ресурсів, а метод синтезу сприяв виокремленню спільних характеристик природоресурсних дозволів, уніфікації ознак та умов договорів. За допомогою історичного методу досліджувалася генеза природокористування, дозвільного та договірних механізмів регулювання. Функціональний метод забезпечив аналіз стану та напрямів впливу дозволів і договорів на відносини використання природних ресурсів.

На підставі спеціально-наукового порівняльно-правового методу здійснено аналіз співвідношення категорій «природокористування» та «використання природних ресурсів»; діяльності з ліцензування і надання дозволів у відносинах використання природних ресурсів; договорів використання природних ресурсів з цивільно-правовими, адміністративними, господарськими, публічно-правовими договорами. Він також використовувався для порівняльного аналізу законодавства України, що регулює відносини використання природних ресурсів, і законодавства сусідніх держав. Застосування формально-юридичного методу сприяло проникненню в сутність правового режиму використання природних ресурсів, розкриттю змісту нормативно-правових приписів, що регулюють відповідні відносини, виявленню їх відповідності цим відносинам; це дало змогу розробити пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у відповідній сфері. За допомогою граматичного, логічного, системного, історико-правового, спеціально-юридичного та інших способів тлумачення правових норм докладно з'ясовано сучасний стан законодавчого забезпечення використання природних ресурсів, недоліки та суперечності правового регулювання і практики застосування правових норм.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській юридичній науці комплексним теоретико-прикладним дослідженням дозвільного та договірної режиму використання природних ресурсів, на основі якого обґрунтовано концепцію оптимального поєднання дозволів та договорів як основних правових засобів забезпечення правового режиму екологічно безпечного раціонального ефективного сталого природокористування. Достовірність і обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження обумовлена тим, що воно базується на засадничих положеннях еколого-правової доктрини, критичному осмисленні та переломленні через призму особливостей природоресурсних відносин цивільно-правової та господарського-правової теорії договірної права, адміністративно-правових досліджень дозвільної системи та дозвільних процедур, тлумаченні приписів нормативно-правових актів, узагальненні практики застосування відповідних норм.

Ступінь наукової новизни отриманих результатів конкретизуються в таких положеннях, висновках і пропозиціях, які виносяться на захист:

уперше:

1) систематизовано чинники та об'єктивні підстави, що впливають на характер правового регулювання природокористування в сучасних умовах: скасування виключної власності держави на природні об'єкти; зміни форм прояву та статусу держави у відносинах використання природних ресурсів; змішаний характер методів правового регулювання; посилення ролі приватноправових форм регулювання; наближеність права загального природокористування до екологічних прав громадян; зміни характеру, цільової спрямованості, об'єктного складу відносин спеціального природокористування;

2) запропоновано розуміння правового режиму використання природних ресурсів як особливого порядку регулювання експлуатації корисних властивостей природних ресурсів, що базується на поєднанні загально-дозвільного та спеціально-дозвільного типів правового регулювання та включає комплекс правових засобів (у тому числі дозволів і договорів), які взаємодіють між собою і забезпечують екологічно безпечне раціональне ефективне стале природокористування; визначено основні новітні характеристики правового режиму використання природних ресурсів;

3) визначено поняття дозвільної системи у сфері використання природних ресурсів як сукупності правовідносин, які виникають між дозвільними органами та природокористувачами у зв'язку із наданням природоресурсних дозволів, спрямованих на оформлення права користування частинами природних об'єктів, легалізацію права використання природних ресурсів та визначення конкретних умов і порядку їх використання, а також виведено особливості дозвільної системи у сфері використання природних ресурсів;

4) виокремлено принципові засади, на яких ґрунтується дозвільна система у сфері спеціального використання природних ресурсів, та її особливості, пов'язані зі специфічним об'єктом – відносинами використання природних ресурсів;

5) обґрунтовано сутність природоресурсних дозволів як правових форм передачі державою та іншими власниками природних ресурсів, права

користування визначеною частиною природного об'єкта, правових засобів встановлення, фіксації права природокористування; визначено їх поняття як результатів волевиявлення компетентних суб'єктів (власників природних ресурсів або уповноважених ними осіб), як офіційних письмових документів та як юридичних фактів;

б) на основі узагальненого аналізу системи природоресурсних дозволів, їх структури і змісту виведено уніфіковані характеристики відповідної групи дозвільних документів, що не залежать від виду природного ресурсу, а саме: надаються на один конкретний вид лісо-, водо-, надрокористування, використання об'єктів тваринного світу чи інших природних об'єктів; фіксують визначену мету природокористування; визначають межі поведінки природокористувачів; мають суто персональний характер; надаються з дотриманням встановленої письмової форми, обов'язкових реквізитів та у встановленому законом порядку;

7) визначено поняття «дозвільна адміністративна процедура щодо використання природних ресурсів» як детально регламентований послідовний порядок дій дозвільних органів, спрямований на видачу природоресурсних дозволів, а також здійснення погодження, отримання висновків тощо, які передують отриманню природоресурсних дозволів, переоформлення, продовження дії, зупинення, поновлення, видачу дублікатів чи анулювання відповідних дозвільних документів;

8) виділено ознаки та особливості дозвільних процедур щодо використання природних ресурсів: їх публічний (адміністративний) характер; ініціативний (заявний) характер; нормативність; цілеспрямованість; послідовність, стадійність; безконфліктність; особливий організаційний порядок їх реалізації

9) обґрунтовано підстави виокремлення самостійної групи договорів використання природних ресурсів, підпорядкованих природоресурсному правовому режиму: особлива суть і зміст відповідної групи договорів; їх мета, спрямованість регулювання; особливий предмет і об'єкти; галузеве (природоресурсне) законодавче регулювання;

10) запропоновано узагальнену класифікацію договорів використання природних ресурсів з урахуванням функціональної ролі та місця договорів у системі юридичних фактів та їх співвідношення з адміністративними актами: 1) договори, які є елементами складного юридичного факту та безпосередньо закріплюють умови здійснення природокористування; 2) договори, які породжують відносини природокористування в сукупності з іншими юридичними фактами в складному юридичному складі: а) похідні від адміністративних актів; б) визначальні щодо адміністративних актів; в) допоміжні;

11) обґрунтовано екологічну (природоресурсну) природу та особливий природоресурсний правовий режим договорів використання природних ресурсів на основі їх порівняння та розмежування з цивільно-правовими, господарськими, адміністративними, публічно-правовими договорами;

12) визначено розуміння договорів використання природних ресурсів як форми узгодження суспільних (публічних) екологічних інтересів та особистих господарських природоресурсних інтересів природокористувачів, що характеризуються власною специфікою, визначеною нормами природоресурсного права, опосередковують діяльність сторін договору, яка проявляється в раціональному, ефективному, екологічно стабільному та безпечному використанні природних ресурсів для здійснення господарської діяльності (експлуатації та вилучення корисних властивостей природних ресурсів);

13) аргументовано пропозиції стосовно: збереження дозвільного порядку використання природних ресурсів щодо видів використання, які не носять характеру систематичної господарської діяльності, прямо пов'язаної з освоєнням природних ресурсів (користування надрами для будівництва підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин); використання природних ресурсів з науково-дослідною, освітньо-виховною метою; видів використання, що пов'язані з безпосереднім негативним впливом на стан природних об'єктів (скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти); видів використання природних ресурсів під час здійснення заходів охорони, відтворення, оздоровлення довкілля та окремих природних об'єктів (санітарна рубка дерев); розширення підстав застосування договірних регулювань використання природних ресурсів при здійсненні діяльності з господарсько-промислового освоєння природних ресурсів (геологічне вивчення і видобування корисних копалин, промислове рибальство, промислова рубка лісу), а також при набутті прав на заготівлю другорядних лісових матеріалів, побічні лісокористування, прав на полювання, що надаються власниками (постійними користувачами) земельних ділянок, лісових ділянок, користувачами мисливських угідь; запровадження нових видів договірних конструкцій (концесійних договорів, договорів на встановлення природоресурсних сервітутів, договорів на комплексне природокористування) та розширення застосування нині діючих (договорів оренди);

удосконалено положення щодо:

14) розуміння природокористування як соціально корисної діяльності, спрямованої на задоволення різноманітних суспільних потреб, що базується на конституційній конструкції права власності Українського народу на природні ресурси та реалізується через механізми державної, комунальної, приватної власності, особливі природоресурсні речово-правові та зобов'язально-правові титули при поєднанні публічно-правових та приватноправових механізмів правового регулювання і має відповідати ознакам комплексності, раціональності, екологічної збалансованості;

15) пріоритетності публічного екологічного інтересу у формуванні цілей, принципів, засобів правового регулювання відносин використання природних ресурсів, обґрунтування публічно-приватного характеру відносин власності на природні ресурси;

16) визначення суті, розмежувальних критеріїв, особливостей ліцензування та надання дозволів у сфері господарської діяльності як самостійних форм державного регулювання господарської діяльності, видів дозвільної діяльності та адміністративних послуг;

17) завдань дозвільної системи у сфері спеціального використання природних ресурсів (забезпечення охорони і раціонального використання природних ресурсів; оптимальний розподіл природних ресурсів; підпорядкування діяльності єдиним вимогам; окреслення меж, критеріїв та умов здійснення природокористування; облік видів і обсягів природокористування, суб'єктів-природокористувачів) і функцій (відбіркова, запобіжна, обліку, контрольна);

18) розуміння сутності та місця дозвільних процедур у системі адміністративних процедур, переліку обов'язкових та факультативних стадій дозвільних процедур стосовно сфери використання природних ресурсів;

19) системи договорів в екологічному праві, у структурі яких пропонується виокремлення природоресурсних договорів, які опосередковують допустимий законодавством оборот природних ресурсів, а також передачу їх в користування та сам процес експлуатації корисних властивостей природних ресурсів. Об'єднуючою підставою виділення природоресурсних договорів пропонується визнавати їх особливий об'єкт, яким виступають природні ресурси. Своєю чергою в системі природоресурсних договорів окрему групу складають договори, спрямовані на передачу природних ресурсів (їх частин) у користування та закріплення зобов'язань сторін стосовно їх використання – договори використання природних ресурсів;

20) системи функцій договорів використання природних ресурсів, з виокремленням серед них загальних (регулятивна, узгоджувальна, конкретизуюча, гарантійна, стимулююча, інформативна) та особливих (подолання нерівності суб'єктів природоресурсних відносин, закріплення необхідних для держави правових зв'язків і відносин, встановлення конкретного правового режиму використання природних ресурсів) функцій;

21) нормативно-правового регулювання договірної порядку використання окремих природних ресурсів, а саме:

- внесення змін до ст. 51 Водного кодексу України в частині використання єдиного поняття «договір оренди водного об'єкта», співвідношення оренди водних об'єктів і спеціального водокористування на умовах дозволу; ст. 18 Лісового кодексу України в частині зменшення кола суб'єктів здійснення довгострокового тимчасового користування лісами, строків користування та площ лісових ділянок; ст. 16, 17 Кодексу України про надра щодо скасування необхідності отримання спеціального дозволу на користування надрами та акту про гірничий відвід у випадку користування надрами на умовах угод про розподіл продукції; перегляд положень Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» для забезпечення регулятивної цінності та ефективності договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах);

- доповнення Примірного (або Типового) договору довгострокового тимчасового користування лісами та Типового договору про умови ведення мисливського господарства розширеним переліком взаємних зобов'язань сторін та деталізацією відповідальності за порушення договірних зобов'язань; оновлення Примірних угод про умови користування надрами і перенесення в них частини умов, які включаються сьогодні в спеціальні дозволи на користування надрами; розроблення Методики визначення плати за довгострокове тимчасове користування лісами;

- запровадження договорів на встановлення природоресурсних сервітутів, концесійних договорів, розширення застосування орендної форми договірного природоресурсного регулювання; конкурсного порядку укладення договорів; удосконалення змісту природоресурсних договорів, зокрема, обов'язкового відображення еколого-правових обмежень в поєднанні із забезпеченням приватних інтересів природокористувачів та прав необмеженого кола суб'єктів на доступ до безпечних природних благ (права загального природокористування).

дістали подальшого розвитку:

22) класифікаційні критерії та система видів використання природних ресурсів залежно 1) від мети, характеру, обсягів, наслідків використання природних ресурсів; 2) особливостей правових титулів володіння природними об'єктами, підстав і порядку набуття права природокористування;

23) обґрунтування підстав розуміння суті та розмежування категорій «природокористування» і «використання природних ресурсів» та запропоновано вживати термін «використання природних ресурсів» при характеристиці конкретного виду діяльності щодо отримання користі, вилучення матеріальних чи нематеріальних компонентів природоресурсної матерії, а в юридичному «звучанні» – коли йдеться про правовідносини, що складаються у сфері цієї діяльності;

24) обґрунтування особливої правової природи природних об'єктів та природних ресурсів у системі об'єктів права і необхідності врахування цих особливостей у процесі визначення та вдосконалення правового режиму використання природних ресурсів;

25) пропозиції щодо віднесення права загального природокористування до системи екологічних прав громадян та його регулювання в рамках інституту екологічних прав, основною особливістю яких є спрямованість на задоволення екологічних потреб і забезпечення реалізації екологічних інтересів, а також недоцільність використання конструкції публічних сервітутів для законодавчого забезпечення вільного доступу людини до природних благ;

26) характеристики дозвільної системи як різновиду адміністративної діяльності компетентних державних органів та спеціального адміністративно-правового режиму;

27) виокремлення ознак природоресурсних дозволів як адміністративних актів (персоніфікований характер, односторонній порядок прийняття, вольовий характер) та їх роль у механізмі правового регулювання (як форм адміністративної діяльності, юридичних фактів, актів застосування права);

28) розуміння суті та співвідношення категорій «адміністративний процес» як діяльності, що має юрисдикційний характер, та «адміністративна процедура» як діяльності позитивного управлінського характеру, спрямованої на забезпечення реалізації прав та законних інтересів юридичних і фізичних осіб та прийняття індивідуальних адміністративних актів; «дозвільної процедури» як різновиду адміністративних процедур з надання адміністративних послуг;

29) обґрунтування переваг та регулятивної цінності договору як універсального засобу регулювання суспільних відносин, що пов'язано із зближенням публічно-правових і приватноправових сфер регулювання; можливістю врахування і поєднання інтересів різних суб'єктів, у тому числі публічних інтересів держави та приватних інтересів індивідів; гнучкістю та спроможністю забезпечення індивідуального підходу та конкретизації прав і обов'язків учасників правовідносин; здатністю внести засади саморегуляції у владно-підпорядковані, імперативні відносини, спонукати до прояву власної ініціативності приватних суб'єктів нівелювати жорсткість адміністративної моделі управління та забезпечити його демократизацію;

30) класифікація договірних відносин використання природних ресурсів на підставі додаткових критеріїв: за рівнем свободи у волевиявленні сторін при укладенні договору; за характером співвідношення договорів та адміністративних актів; за способом укладення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

- *в науково-дослідницькій сфері* – як основа для подальших наукових досліджень інституту природокористування загалом і користування окремими природними об'єктами, зокрема; розроблення теоретичних засад поєднання імперативного та диспозитивного методів у правовому режимі використання природних ресурсів;

- *в нормотворчій діяльності* – при вдосконаленні та доопрацюванні чинного екологічного законодавства у сфері використання природних ресурсів (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в законотворчу роботу народного депутата України А. Диріва від 18.05.2016 р.);

- *в практиці правозастосування* – в процесі розробки локальних підзаконних нормативно-правових актів та правозастосовних документів, а також в судовій практиці з метою подолання існуючих проблем розуміння сутності, змісту, правової природи та цільового спрямування природоресурсних дозволів і договорів використання природних ресурсів (акт впровадження управління екології та природних ресурсів Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 25.05.2016 р.);

- *в освітній діяльності навчальних юридичних закладів* – при підготовці освітніх програм іншого інформаційно-методичного забезпечення, підручників та навчальних посібників, викладанні навчальних дисциплін «Екологічне право», «Природоресурсне право» (акт впровадження в навчальний процес Юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 25.04.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в дисертації наукові результати обґрунтовані дисертантом самостійно на підставі особистих досліджень за результатами аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових та нормативно-правових джерел. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікацій за темою дисертації, здобувачем не використовувались. Внесок до наукових праць, опублікованих у співавторстві, полягає в обґрунтуванні та розкритті теоретико-правових питань, що входять до предмету дисертаційного дослідження. Зокрема, в опублікованих в співавторстві двох наукових працях особистим внеском здобувача є власні теоретичні розробки змісту і особливостей договорів оренди водних об'єктів, договорів довгострокового тимчасового користування лісами, договорів про умови ведення мисливського господарства, угод про розподіл продукції, угод про умови користування надрами; механізму набуття права на видобування сланцевого газу в Україні та проблемних питань реалізації законодавства в цій сфері.

Апробація результатів дисертації. Основні результати, положення та висновки, сформульовані у роботі, доповідалися на 23 конференціях і круглих столах, серед яких:

- *міжнародні науково-практичні конференції:* «Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання та охорони природних ресурсів» (Харків, 9–10 жовтня 2009 р.), «Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права» (Київ, 30–31 жовтня 2009 р.), «Правова політика Української держави» (Івано-Франківськ, 18–20 лютого 2010 р.), «Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсове право: актуальні проблеми теорії та практики» (Біла Церква, 21–22 травня 2010 р.), «Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД» (Луцьк, 10–11 вересня 2010 р.), «Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України» (Київ, 19–20 травня 2011 р.), «Екологічна безпека та збалансоване природокористування» (Івано-Франківськ, 20–22 вересня 2012 р.), «Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин» (Хмельницький, 17–18 травня 2013 р.), «Právna veda a prax v treťom tisícročí» (Кошице, 27–28 лютого 2015 р.);

- *всеукраїнські науково-практичні конференції та круглі столи:* «Реалізація чинних Цивільного та Господарського кодексів України: проблеми та перспективи» (Київ, 24 листопада 2005 р.), «Поєднання публічно-правових та приватно-правових механізмів регулювання господарських відносин» (Івано-Франківськ, 19–20 жовтня 2007 р.), «Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права» (Київ, 19 жовтня 2012 р.), «Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України» (Харків, 9 листопада 2012 р.), «Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права» (Харків, 6 грудня 2013 р.), «Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні» (Київ, 28 березня 2014 р.), «Актуальні проблеми екологічних, аграрних та земельних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти» (Харків, 5 грудня 2014 р.),

«Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти» (Івано-Франківськ, 27 березня 2015 р.), «Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права» (Київ, 22–23 травня 2015 р.), «Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи» (Харків, 30–31 жовтня 2015 р.), «Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади» (Харків, 4 грудня 2015 р.), «Правові проблеми розвитку сільських територій України» (Київ, 9 грудня 2015 р.), «Актуальні проблеми соціального права» (Львів, 1 квітня 2016 р.), «Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку» (Київ, 27 травня 2016 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертаційного дослідження знайшли відображення в 51 науковій праці, в тому числі одноосібній монографії, розділах 2 колективних монографій, 20 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України, з яких 2 видання включені до міжнародних наукометричних баз, 5 статтях у наукових періодичних виданнях з юридичних наук інших держав, тезах 23 доповідей на наукових конференціях, інших виданнях (авторському підручнику, науково-практичному коментарі кодексу).

Структура дисертації обумовлена метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, поділених на 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 424 сторінки друкованого тексту. Робота містить 3 додатки на 5 сторінках. Список використаних джерел налічує 573 найменування і займає 68 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються мета та завдання роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, характеризуються об'єкт, предмет та методологічні основи дослідження, формулюється наукова новизна одержаних результатів, висвітлюється практичне значення та апробація результатів дослідження, подається кількість публікацій за темою дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні засади правового регулювання використання природних ресурсів» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Природокористування та використання природних ресурсів: поняття, зміст, наукові підходи»* представлено аналіз категорії «природокористування» в історичному розрізі та сучасному розумінні, а також визначено прояви та тенденції розвитку характеристик і ознак відповідного інституту. Це, по-перше, перехід від диференційованого до комплексного регулювання використання та охорони земель, надр, лісів, вод, тваринного світу, атмосферного повітря, що враховує нерозривний об'єктивний зв'язок усіх природних об'єктів; по-друге, наповнення розуміння цього поняття не лише економічним, а й екологічним змістом, що дає змогу зробити акцент на

екологічній (природоохоронній) складовій господарської та іншої діяльності природокористувачів; по-третє, виокремлення й обґрунтування поняття «раціональне природокористування», що нерозривно пов'язане з екологізацією всіх сторін суспільної діяльності; по-четверте, впровадження новітнього міжнародного принципу сталого розвитку, елементом якого є стале природокористування як користування природними ресурсами з урахуванням соціальних, економічних та екологічних чинників у їх розподілі та використанні. В роботі узагальнюються сучасні особливості правового регулювання відносин природокористування, пов'язані з ліквідацією державної монополії на природні багатства, переходом до різних форм власності на природні ресурси, появою нових форм природокористування, розширенням кола суб'єктів природокористування, запровадженням платності природокористування тощо.

У процесі аналізу традиційного поділу природокористування на загальне та спеціальне обґрунтовується висновок про необхідність віднесення права загального природокористування до системи екологічних прав громадян та його регулювання в рамках інституту екологічних прав. Право загального природокористування, на відміну від господарського, комерційного використання природних ресурсів, відображає власне екологічні потреби та інтереси людини, які пов'язані перш за все з необхідністю збереження людини як біологічного та соціального організму, а не з використанням природи з метою задоволення матеріальних та інших потреб. Пропонується в майбутньому при вдосконаленні та систематизації екологічного законодавства перенести норми, які регулюють права громадян на вільний доступ до природних ресурсів та користування ними для невід'ємних життєвих потреб, у перші розділи Екологічного кодексу України, проект якого розробляється, та оновлених природоресурсних кодексів з наголосом на їх належності до екологічних прав людини.

Аналіз співвідношення суміжних понять «природокористування» і «використання природних ресурсів» дав можливість вивести ключові положення, які слід враховувати в процесі їх розмежування: право природокористування в контексті господарського освоєння, експлуатації природних ресурсів може розглядатись як особливий правовий титул приналежності природних ресурсів певним суб'єктам (особливе речове право), а використання природних ресурсів як вид господарсько-економічної діяльності, пов'язаної з освоєнням природних ресурсів; термін «використання природних ресурсів» більш прийнятний при характеристиці конкретного виду діяльності щодо отримання користі, вилучення матеріальних чи нематеріальних компонентів природоресурсної матерії, а в юридичному «звучанні» – коли йдеться про правовідносини, що складаються у сфері цієї діяльності; термін «природокористування» має широкий спектр тлумачень та охоплює весь процес взаємодії людини з природним середовищем; поняття «право природокористування» більше підходить для позначення суб'єктивного права особи.

У підрозділі 1.2 «*Використання природних ресурсів у сфері господарської діяльності*» розглядаються основні положення господарсько-правового режиму

використання природних ресурсів, пов'язані з категоріями «господарська діяльність», «майно», «правові титули приналежності майна», «право власності», «речові права на майно» тощо. Зроблено висновок про недостатню регулятивну цінність приписів глави 15 Господарського кодексу України «Використання природних ресурсів у сфері господарювання», які носять винятково бланкетний характер. Акцентується на необхідності врахування особливих характеристик природних ресурсів у складі майна, речей, об'єктів нерухомості, збалансованого поєднання публічно-правових та приватноправових засобів врегулювання відносин, що складаються в процесі здійснення господарської діяльності щодо використання природних ресурсів. У підрозділі проводиться докладний аналіз правових титулів приналежності природних ресурсів суб'єктам господарювання, особливостей поширення на природні ресурси режиму приватної власності та інших речових прав. Сформульовано поняття «права на природні ресурси» як юридично закріплені можливості, які забезпечують задоволення інтересів уповноваженої особи в раціональному й ефективному використанні природних ресурсів шляхом безпосереднього впливу на природні ресурси, що перебувають у сфері її володіння. До прав на природні ресурси відноситься право власності, право постійного користування, природоресурсні сервітути.

Виокремлюються та досліджуються особливості та види сервітутів, закріплених нормами природоресурсного права, зокрема, речові й особисті, приватні і публічні сервітути. Підтримується пропозиція щодо запровадження, крім існуючих земельних і лісових, інших природоресурсних сервітутів, у тому числі договірною характеру. У процесі аналізу сервітутів, що закріплені чинним природоресурсним законодавством, проаналізовано публічні природоресурсні сервітути та їх співвідношення з конструкцією «права загального природокористування». Зроблено висновок, що встановлення сервітуту є більш логічним стосовно приватних власників та конкретних прав визначеного кола осіб, на користь яких він встановлюється (приватний сервітут). Щодо законодавчого закріплення прав громадян на користування природними ресурсами для задоволення особистих життєво необхідних потреб, їх вільного доступу до природних благ, більш обґрунтованим буде використання традиційної еколого-правової конструкції «права загального природокористування», а не публічного сервітуту.

У підрозділі 1.3 «*Особливості правового режиму використання природних ресурсів*» на підставі аналізу загальнотеоретичних джерел з'ясовано розуміння правового режиму, його структури, а також виведено основні характеристики та підвалини функціонування правового режиму використання природних ресурсів:

- основоположними для формування і вдосконалення правового режиму використання природних ресурсів є принципи екологізації та сталого розвитку;
- правовий режим встановлюється, забезпечується державою і закріплюється спеціальним природоресурсним законодавством у рамках екологічного права;
- правовий режим використання природних ресурсів покликаний забезпечити взаємодію і взаємоузгодження екологічних і економічних, приватних і публічних, особистих і державних інтересів;

- регулювання використання природних ресурсів передбачає суттєві публічно-правові екологічні обмеження господарської діяльності;

- правовий режим використання природних ресурсів сьогодні зазнає змін та потребує оновлення відповідно до змін соціально-економічної, політичної і правової системи, в тому числі в частині виокремлення нових видів використання природних ресурсів, застосування нових, нетрадиційних для природоресурсного права засобів і форм регулювання;

- серед правових засобів, що формують правовий режим використання природних ресурсів, важливе місце належить дозволам та договорам.

У подальшому важливим є забезпечення системного послідовного підходу до встановлення тих чи інших способів регулювання використання природних ресурсів, ефективного поєднання прямого адміністративного впливу та гнучкості договірної регулювання, виходячи з пріоритету захисту екологічних природоохоронних інтересів, мінімізації екологічної шкоди, забезпечення раціонального та ефективного природокористування.

Дослідження сучасних характеристик правового режиму використання природних ресурсів дозволило доповнити існуючі класифікації права природокористування (використання природних ресурсів) додатковими класифікаційними групами з урахуванням мети, характеру, обсягів, наслідків використання природних ресурсів, а також особливостей правових титулів володіння природними об'єктами, підстав та порядку набуття права природокористування.

Підтримано позиції провідних учених у галузі екологічного права щодо розуміння природоресурсного права як складової екологічного права, що базується на органічній єдності природоресурсних та природоохоронних норм і відносин, а також щодо необхідності прийняття Екологічного кодексу України, який має забезпечити уніфікований, інтегрований підхід до регулювання використання природних ресурсів.

Розділ 2 «Дозвільний режим використання природних ресурсів» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Особливості дозвільної системи у сфері використання природних ресурсів»* обґрунтовуються базові характеристики дозвільної системи, що має адміністративно-правову природу та є різновидом адміністративно-правових режимів:

- це вид адміністративної діяльності компетентних державних органів, що носить організаційно-розпорядчий характер;

- належить до різновидів спеціальних адміністративно-правових режимів, спрямованих на забезпечення безпеки різних видів суспільної діяльності;

- цілеспрямовано сприяє організації, впорядкуванню процесів, які у ній відбуваються, підтверджує законність діяльності, окремих дій конкретних суб'єктів;

- передбачає встановлення і дотримання певних процедур, стандартів, якими регламентуються параметри поведінки її суб'єктів;

- визначає і конкретизує допустимі умови і порядок здійснення певної діяльності та передбачає видання індивідуальних адміністративних актів (владних приписів);

- включає в себе матеріальні і процесуальні аспекти регламентації суспільних відносин, що виникають при наданні державою особам права здійснювати певні види діяльності або вчиняти дії, пов'язані з певною діяльністю.

На підставі аналізу суті та особливостей ліцензування господарської діяльності та надання документів дозвільного характеру як самостійних форм (видів) дозвільної діяльності виведено їх співвідношення.

По-перше, ліцензування має застосовуватись насамперед до тих видів діяльності, які є потенційно небезпечними для суспільства, довкілля та потребують обмеження, регулювання, контролю. Надання дозволів покликане насамперед уникнути неорганізованості, стихійності, безконтрольності в організації господарської системи.

По-друге, ліцензування забезпечує допуск суб'єктів до умовно дозволеної діяльності та встановлює особливий правовий режим здійснення такої діяльності. Дозвіл – офіційне санкціонування уповноваженими державними органами певних дій суб'єктів. Отримання дозволу дає можливість суб'єкту вступати у різного роду правовідносини, використовуючи право, засвідчене дозволом.

По-третє, ліцензування передбачає обов'язкову попередню оцінку здатності суб'єкта здійснювати ту чи іншу діяльність та контроль за її відповідністю певним вимогам (критеріям). Надання дозвільних документів менш обтяжене вимогами, правилами та умовами, які повинен виконати і в подальшому дотримуватись суб'єкт, що їх отримує.

По-четверте, кадрові, організаційні, технологічні та інші спеціальні умови отримання ліцензій формалізовані в наборі документів, які повинен подати суб'єкт органу ліцензування. Документи, що подаються для отримання дозволів (у тому числі природоресурсних) не охоплюють такого широкого кола вимог та різняться залежно від виду використання природного ресурсу.

По-п'яте, вимоги ліцензування стосуються можливостей суб'єкта здійснювати конкретний вид діяльності щодо природокористування та охорони навколишнього середовища, а нормативні вимоги отримання дозвільних документів передбачають конкретно визначені умови, зокрема кількісні, та попередню оцінку об'єкта використання (ділянки надр, видів тваринного світу, лісової ділянки тощо).

В роботі визначаються та розкриваються особливості дозвільної системи у сфері спеціального використання природних ресурсів: дозвільна система у сфері спеціального використання природних ресурсів виступає специфічним способом регулювання відносин використання природних ресурсів; видача дозволів, з однієї сторони, забезпечує легалізацію використання природних ресурсів, а з іншої – регулює, визначає порядок його здійснення; природоресурсні дозволи є правовими формами передачі державою та іншими суб'єктами, власниками природних ресурсів, права користування визначеною частиною природного

об'єкта; дозвільні документи посвідчують спеціальну правосуб'єктність природокористувача, а також визначають кількісні та якісні характеристики природних об'єктів (їх частин), що використовуються; види документів дозвільного характеру та порядок їх видачі суттєво відрізняються і залежать від конкретного виду використання; видачу дозволів забезпечують органи, які за своїм правовим статусом належать до різних ланок системи органів держави, а також органи місцевого самоврядування і недержавні суб'єкти – приватні власники, користувачі.

Виходячи з існуючих теоретичних досліджень функцій дозвільної системи, конкретизовано види і зміст функцій (функція легітимізації; відбіркова функція; запобіжна функція; функція обліку; контрольна функція), через які реалізується вплив дозвільної системи на відносини використання природних ресурсів.

У підрозділі 2.2 *«Поняття, суть, види природоресурсних дозволів»* досліджується поняття, правова природа, характерні риси природоресурсних дозволів. Ознаками природоресурсних дозволів як індивідуальних адміністративних актів є: правовий характер; обов'язковий характер; персоніфікований характер; вольовий характер; односторонній порядок прийняття. Доведено, що в механізмі правового регулювання природоресурсні дозволи як індивідуальні адміністративні акти можуть виступати формами адміністративно-владної діяльності, юридичними фактами, актами застосування права.

В роботі представлена характеристика правового режиму окремих видів природоресурсних дозвільних документів, що закріплені дозвільно-адміністративним та природоресурсним законодавством України і запропоновано спільні характеристики природоресурсних дозволів, вимоги до змісту, структури та форми таких дозволів. Аналіз положень Кодексу України про надра, Водного кодексу України, Лісового кодексу України, Законів України «Про тваринний світ», «Про рослинний світ», «Про Червону книгу України», «Про природно-заповідний фонд України», «Про виключну (морську) економічну зону України», підзаконних природоресурсних актів, Закону України «Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності», Положення про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів дав підстави віднести до чинної системи природоресурсних дозволів: спеціальні дозволи на користування надрами; дозволи на спеціальне водокористування; дозволи на спеціальне використання природних рослинних ресурсів місцевого значення; лісорубні та лісові квитки; дозволи на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, дозволи на добування мисливських тварин (ліцензії, відстрільні картки, дозволи на селекційний, діагностичний та науковий відстріл); дозволи на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) та дозволи на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України; дозволи на добування тварин, занесених до Червоної книги України, та дозволи на збирання рослин, занесених до Червоної книги України; дозволи на спеціальне

використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення.

У підрозділі 2.3 «Сутність, ознаки та перспективи вдосконалення дозвільної процедури», виходячи з аналізу адміністративно-правових наукових джерел, виведено ряд принципових ключових положень розуміння і співвідношення категорій «адміністративний процес», «адміністративна процедура», а також «дозвільна процедура», «дозвільне провадження», що є основою розуміння дозвільних процедур щодо використання природних ресурсів:

- адміністративний процес і адміністративна процедура пов'язані, однак не тотожні категорії; процедура є початковою формою урегульованості в діяльності відповідних органів, і за необхідності може перетворитися на більш упорядковану форму – «процес»;

- адміністративна процедура спрямована на забезпечення реалізації прав та законних інтересів юридичних і фізичних осіб, шляхом видання індивідуальних адміністративних актів;

- різновидом адміністративних процедур, виходячи з новітніх тенденцій розвитку і закріплення інституту публічно-сервісних відносин, є адміністративні процедури надання адміністративних послуг;

- дозвільні процедури поряд із ліцензійними, реєстраційними та іншими можуть визнаватися підвидами адміністративних процедур надання адміністративних послуг;

- дозвільні процедури доцільно визначати та розглядати, виходячи не з широкого розуміння дозвільної системи, а лише в контексті законодавства про видачу документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності;

- зважаючи на законодавчо закріплений обов'язок адміністратора чи відповідного дозвільного органу забезпечувати погодження кінцевих рішень, отримання висновків чи інших документів подібного характеру в інших органах державної влади та органах місцевого самоврядування без залучення суб'єкта звернення, в системі дозвільних процедур можна виділяти внутрішні та зовнішні дозвільні процедури (або дозвільно-погоджувальні та дозвільно-вирішальні).

Визначено характерні риси дозвільних процедур щодо використання природних ресурсів:

- публічний, адміністративний характер пов'язаний з реалізацією повноважень органів державного управління;

- ініціативний (заявний) характер дозвільних процедур, що розпочинаються зі звернення суб'єкта, який бажає отримати в користування певну частину природного ресурсу;

- нормативний (законодавчо регламентований) характер;

- цілеспрямований характер (дозвільні процедури мають на меті забезпечення легальних умов реалізації права використання природних ресурсів відповідними суб'єктами-природокористувачами);

- послідовний, стадійний характер;

- безконфліктний характер (дозвільні процедури реалізуються в процесі діяльності, пов'язаної з прийняттям індивідуальних адміністративно-правових актів і вирішенням безсуперечних індивідуально-визначених справ);

- особливий організаційний порядок здійснення дозвільних процедур через центри надання адміністративних послуг.

До основних недоліків та прогалин дозвільного регулювання використання природних ресурсів слід віднести: відсутність уніфікованого законодавчого регулювання; суперечність між законодавством про надання адміністративних послуг та природоресурсним законодавством; велика кількість суб'єктів видачі дозволів, що кардинально різняться за своїм правовим статусом; усунення від участі в процедурі надання дозволів органів Міністерства екології та природних ресурсів. У підрозділі також обґрунтовано пропозиції щодо розмежування дії дозвільного і договірної регулювання використання природних ресурсів, підстав і видів використання природних ресурсів, щодо яких доцільно зберегти дозвільний порядок, та видів і випадків, щодо яких доцільно запровадити договірне регулювання.

У підрозділі 2.4 «*Стадії дозвільної процедури*» виокремлено і докладно охарактеризовано правове регулювання та практику реалізації дозвільної процедури на окремих стадіях дозвільного провадження щодо використання природних ресурсів, до яких належать:

1) обов'язкові стадії: звернення природокористувача, розгляд звернення, прийняття рішення про видачу (відмову у видачі) природоресурсного дозволу;

2) факультативні стадії: погодження видачі дозволу, перереєстрація дозволу, продовження терміну дії дозволу, зупинення дії дозволу, поновлення дії дозволу, видача дублікату дозволу, анулювання дозволу.

Вказується, що зміст заяви на отримання дозволу відрізняється і може бути достатньо деталізованим (наприклад, клопотання про видачу дозволу на спеціальне водокористування містить докладне обґрунтування мети, обсягів, особливостей водокористування), а може містити тільки перелік мінімально необхідних положень: найменування і адреса користувача, мету природокористування, види, обсяги і строки бажаного використання природних ресурсів. Перелік додаткових документів, що подаються разом із заявою, а також їх зміст та форма відрізняються залежно від виду використання природного ресурсу.

Наголошується на важливості впровадження погоджувальних процедур, які здійснюються дозвільними органами під час погодження заяви про надання документа дозвільного характеру з іншими компетентними суб'єктами, без участі заявника.

У процесі дослідження стадії анулювання дозволу з'ясовано співвідношення анулювання дозвільного документу з припиненням права користування природними ресурсами. Вказується на колізії законодавства з цих питань, відсутність узгодженого підходу до встановлення порядку анулювання дозволу (припинення природокористування). Пропонується закріпити єдиний підхід до співвідношення анулювання дозволу та припинення природокористування, а

саме: природоресурсний дозвіл має анулюватися органом, що його видав, у випадках добровільної відмови природокористувача від використання природного ресурсу, припинення діяльності природокористувача тощо (тобто з підстав, які не передбачають спору) або у зв'язку з припиненням права природокористування – у судовому порядку.

Розділ 3 «Договірний порядок регулювання відносин використання природних ресурсів» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Місце договору в регулюванні відносин використання природних ресурсів»* розкриваються суттєві характеристики договору, які визначають його переваги як універсального регулятора суспільних відносин:

1). Соціальна роль договору полягає у впливі на суспільні відносини для їх упорядкування. Договірне регулювання є проявом волі відповідних сторін та являє собою взаємно погоджене встановлення індивідуальних правил поведінки, обов'язкових для учасників договірної правовідносини.

2). Конкретизація регулювання на рівні договору забезпечує деталізацію прав і обов'язків сторін, визначення їх поведінки та індивідуальний підхід до регулювання відносин. Використовуючи договір, сторони вступають у правовідносини та визначають їх основний, конкретний зміст, чітку формальну визначеність своїх прав і обов'язків, причому взаємних.

3). Гнучкість договірної форми регулювання дає можливість врахувати різноманітні конкретні умови, обставини, чинники, особливості сфери життєдіяльності, яку має на меті врегулювати договір, специфіку правового статусу його учасників, поєднати різні інтереси.

4). Можливість закріплення договором способів захисту прав та інтересів сторін, їх відповідальності, забезпечення взаємного контролю за виконанням встановлених положень та добровільність узятих на себе зобов'язань сприяє їх належному виконанню.

Конкретизовано завдання договору в публічно-правових відносинах, а саме: пом'якшення жорсткої адміністративної вертикалі регулювання; забезпечення децентралізації регулювання; спонукання приватних суб'єктів до прояву власної ініціативності; сприяння поєднанню, врахуванню та зближенню суспільних (публічних) та приватних інтересів; запровадження саморегуляції у владно-підпорядкованих, імперативних відносинах.

На підставі аналізу становлення, розвитку і сучасного стану правового регулювання та наукових досліджень договірної регулювання екологічних, природоресурсних відносин обґрунтовано виокремлення в системі договорів, залучених до регулювання екологічних відносин, групи природоресурсних договорів. Об'єднувальною підставою виділення природоресурсних договорів є особливий об'єкт договорів, яким виступають природні ресурси. Ці договори своєю чергою можна поділити на дві групи:

- природоресурсні договори, які опосередковують допустимий законодавством оборот природних ресурсів (договори купівлі-продажу, міни, дарування природних ресурсів (їх частин));

- природоресурсні договори, спрямовані на передачу природних ресурсів (їх частин) у користування та закріплення зобов'язань сторін стосовно їх використання – договори використання природних ресурсів.

Виведено особливості договорів використання природних ресурсів, що виступають підставою їх виокремлення в самостійну групу договорів:

- предметом таких договорів виступає передача в користування та сам процес використання природних ресурсів;

- метою є забезпечення ефективного природокористування з урахуванням максимального дотримання вимог екологічної безпеки та господарських інтересів природокористувачів;

- об'єктами даної групи договорів є природні об'єкти та їх ресурси, що характеризуються особливим правовим режимом;

- законодавче регулювання договорів використання природних ресурсів забезпечується нормами екологічного права з субсидіарним застосуванням цивільно-правового режиму.

Узагальнено характеристики системи договорів використання природних ресурсів: не однакова міра поширення договірних регулювань щодо різних видів природних ресурсів; різний характер договірних конструкцій, залучених до регулювання природоресурсних відносин; поширеність орендної договірної форми та суміжного характеру договірних форм регулювання; збереження поряд з договірним дозвільного (адміністративного) режиму регулювання використання природних ресурсів; відмінності у ролі договорів як елементів складних юридичних фактів і юридичних складів щодо різних природних ресурсів.

Підрозділ 3.2 *«Характеристика договорів використання природних ресурсів»* містить докладний аналіз окремих видів договірних конструкцій.

У процесі аналізу *договору оренди водних об'єктів*:

- досліджено основні проблеми практики укладення відповідних договорів; зміни законодавчого регулювання відповідних відносин на підставі змін до ст. 51 Водного кодексу України; особливі характеристики договору (об'єкт оренди, сторони договору, права та обов'язки орендаря, порядок та умови надання водного об'єкта за договором оренди); особливості надання в оренду рибогосподарських водних об'єктів для цілей аквакультури;

- наголошено на комплексному характері об'єкта оренди (водний об'єкт передається в комплексі із земельною ділянкою); проблемних питаннях використання разом з водним об'єктом ділянок прибережних захисних смуг, розташованих на них гідротехнічних споруд; необґрунтованості вимоги про отримання дозволу на здійснення видів водокористування, що здійснюються за договором оренди водного об'єкта; пріоритетності забезпечення права загального водокористування.

Розглянуто основні характеристики *договірних довгострокового тимчасового користування лісами державної та комунальної власності*, передбаченого ст. 18 Лісового кодексу України, а саме: підстави передачі лісів у довгострокове тимчасове користування (рішення відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування); сторони договору (постійний

лісокористувач, наприклад, державне лісогосподарське підприємство і тимчасовий лісокористувач); об'єкт користування (конкретна лісова ділянка, яка надається без вилучення земельної ділянки у їх власників чи постійних користувачів); термін довгострокового користування; площа лісових угідь (виділених лісових ділянок) та їх розташування; мета довгострокового тимчасового користування лісовими ділянками (для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, проведення науково-дослідних робіт); права й обов'язки лісокористувачів; визначення і стягнення плати за користування лісовою ділянкою.

Здійснено аналіз договірних форм регулювання відносин використання об'єктів тваринного світу:

- договору про умови ведення мисливського господарства, який укладається між центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, і користувачами мисливських угідь;

- договору, що регулює відносини між власниками або користувачами земельних ділянок і користувачами мисливських угідь;

- договору на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах).

Акцентується на особливій правовій природі договору про умови ведення мисливського господарства; необхідності оновлення Типового договору про умови ведення мисливського господарства; забезпечення регулювання відносин між власниками або користувачами земельних ділянок і користувачами мисливських угідь у рамках договірної природоресурсного сервітуту; недосконалості законодавчого регулювання договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах).

Представлено характеристику договірних форм регулювання надрокористування:

- договорів між підприємствами, установами та організаціями, які здійснюють геологознімальні, пошукові, геодезичні та інші розвідувальні роботи, і власниками землі,

- угод про розподіл продукції,

- угод про умови користування надрами.

Наголошується на особливій правовій природі договорів між підприємствами, установами та організаціями, які здійснюють геологознімальні, пошукові, геодезичні та інші розвідувальні роботи, і власниками землі, яким притаманні ознаки договірних природоресурсних сервітутів; необхідності розширення законодавчих гарантій забезпечення екологічних, матеріальних та соціальних інтересів територіальних громад у процесі реалізації угод про розподіл продукції; перегляді змісту угод про умови користування надрами з конкретизацією екологічних, природоохоронних зобов'язань надрокористувача, природоохоронних заходів, що мають бути здійснені, строків і умов їх виконання.

У підрозділі 3.3 «Правова природа та функції договорів використання природних ресурсів» аргументовано розуміння природоресурсної правової природи договору використання природних ресурсів на підставі порівняння його суттєвих ознак з ознаками цивільно-правового, адміністративного, публічно-правового, господарського договору. Відмінними рисами договорів використання природних ресурсів у порівнянні з традиційними цивільно-правовими договорами є: особливий об'єкт договору, особлива цільова спрямованість, специфіка формулювання умов, поєднання майнового та організаційного компонентів. Відмінності договорів використання природних ресурсів від адміністративних договорів пов'язані з таким: стороною в договорах використання природних ресурсів не завжди виступає суб'єкт владних повноважень; навіть якщо стороною в договорі є державний орган, то в цих договорах він реалізує не свою адміністративну правосуб'єктність, а повноваження власника природних ресурсів; формальна рівність сторін договору; обмеження свободи договору зумовлені не тим, що одна сторона має владні повноваження, а особливостями об'єкта договору; предмет договорів використання природних ресурсів не пов'язаний з публічним управлінням, його становлять дії, пов'язані з експлуатацією, господарським використанням природних ресурсів; договори, що укладаються у сфері використання природних ресурсів, спрямовані на виникнення не адміністративних відносин, а відносин використання природних ресурсів; метою є не задоволення публічного інтересу, досягнення публічного блага, а забезпечення ефективного, еколого-безпечного природокористування. Виокремлення публічно-правового договору і належність до нього договорів використання природних ресурсів є достатньо умовним і може використовуватись у контексті розмежування публічного і приватного права.

Представлено характеристику функцій договорів використання природних ресурсів. Визначено цінність відповідних правових інструментів, що дало можливість виявити ефективність використання договірної форми в тих чи інших відносинах та спрямувати пріоритети вдосконалення правового регулювання. Запропоновано виокремлення двох рівнів функцій договорів: загальних, властивих всім договорам (регулятивна, узгоджувальна, конкретизуюча, гарантійна, стимулююча, інформативна), та особливих, пов'язаних зі специфікою договорів використання природних ресурсів (подолання нерівності суб'єктів природоресурсних відносин, закріплення необхідних для держави правових зв'язків і відносин, встановлення конкретного правового режиму використання природних ресурсів).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає в розробленні цілісної теоретико-прикладної концепції правового режиму використання природних ресурсів, в основу якої покладене поєднання дозволів та договорів як самостійних правових засобів, форм регулювання відповідних відносин. Висновки та пропозиції,

сформульовані в роботі, мають основоположне значення для подальших наукових розробок, сприятимуть вдосконаленню екологічного законодавства, підвищенню ефективності правозастосування.

1. Природокористування як соціально корисна діяльність, спрямована на задоволення різноманітних суспільних потреб, базується на конституційній конструкції права власності Українського народу на природні ресурси та реалізується через механізми державної, комунальної, приватної власності, особливі природоресурсні речово-правові та зобов'язально-правові титули при поєднанні публічно-правових та приватноправових механізмів правового регулювання і повинно відповідати ознакам комплексності, раціональності, екологічної збалансованості.

2. Новітніми особливостями правового регулювання природокористування є:

- різноманітність форм власності на природні об'єкти та ресурси, поширення приватної власності та інших обмежених прав (постійне користування, сервітути тощо);

- зміна статусу та форм участі держави у відносинах використання природних ресурсів;

- поєднання різних способів, методів правового регулювання в рамках дії змішаного комплексного методу регулювання, що передбачає тісний зв'язок імперативних та диспозитивних засад регламентації поведінки суб'єктів;

- використання нових, не традиційних для природоресурсного права приватноправових форм регулювання, насамперед різного роду договірних конструкцій;

- наближеність права загального природокористування до екологічних прав громадян, його абсолютний характер та необхідність застосування для гарантування і захисту права загального природокористування механізмів забезпечення екологічних прав громадян;

- зміна характеру, цільової спрямованості, об'єктного та суб'єктного складу відносин спеціального природокористування, що впливає на вибір системи правових засобів регулювання відповідних відносин.

3. Категорією «використання природних ресурсів» доцільно послуговуватись при характеристиці конкретного виду діяльності в отриманні користі, вилучення матеріальних чи нематеріальних компонентів природоресурсної матерії, господарського освоєння природних ресурсів та правовідносин, що складаються у сфері цієї діяльності.

4. Правовий режим використання природних ресурсів – це особливий порядок регулювання експлуатації корисних властивостей природних ресурсів, що базується на поєднанні загально-дозвільного та спеціально-дозвільного типів правового регулювання і включає комплекс правових засобів (у тому числі дозволів і договорів), які взаємодіють між собою і забезпечують еколого-безпечне, раціональне, ефективне, стає природокористування.

5. Основними правовими засобами, формами регулювання на етапі набуття права природокористування та в процесі його реалізації виступають документи дозвільного характеру та різноманітні договірні конструкції. Дозволи і договори

в механізмі правового регулювання відносин використання природних ресурсів, з одного боку, виконують роль юридичних фактів, з якими пов'язане виникнення відносин спеціального природокористування, а з іншого – виступають формами регулювання відповідних відносин, зокрема, визначають, конкретизують права та обов'язки природокористувачів, встановлюють умови і порядок здійснення природокористування.

6. Дозвільна система у сфері використання природних ресурсів є проявом дозвільної системи в широкому розумінні, має адміністративно-правову природу, є різновидом адміністративно-правових режимів, визначає вимоги та умови використання природних ресурсів, спрямована на видання адміністративно-правових актів, реалізується у формі певних процедур. Дозвільну систему у сфері використання природних ресурсів можна визначити як сукупність правовідносин, які виникають між дозвільними органами та природокористувачами у зв'язку із наданням природоресурсних дозволів, спрямованих на оформлення права користування частинами природних об'єктів, легалізацію права використання природних ресурсів та визначення конкретних умов і порядку їх використання.

7. Природоресурсний дозвіл є правовою формою передачі державою та іншими власниками природних ресурсів права користування визначеною частиною природного об'єкта, механізмом встановлення, фіксації права природокористування. За своєю правовою природою він відрізняється від ліцензій на здійснення господарської діяльності як механізмів владного контролю з боку держави. Ліцензування видів господарської діяльності не підміняє надання спеціальних дозволів. Ліцензуванню мають підлягати тільки ті види діяльності, які безпосередньо впливають на здоров'я людини, навколишнє природне середовище, безпеку держави.

8. Природоресурсний дозвіл можна визначити як:

- результат волевиявлення компетентних суб'єктів (власників природних ресурсів або уповноважених ними осіб), спрямований на передачу права користування визначеною частиною природного ресурсу з дотриманням передбачених законодавством та конкретизованих дозволом умов використання даного виду природного ресурсу у встановлених межах;

- як офіційний письмовий документ, що має персоніфікований характер, видається за встановленою процедурою та фіксує, оформляє право природокористувача здійснювати зазначений у ньому вид використання конкретного природного ресурсу;

- як юридичний факт, який (самотійно або в сукупності з іншими юридичними фактами) породжує виникнення відносин використання природних ресурсів.

9. Спільними характеристиками природоресурсних дозволів є те, що вони:

- засвідчують право на здійснення конкретного виду спеціального використання природних ресурсів;

- фіксують визначену мету природокористування;

- визначають межі поведінки природокористувачів, встановлюючи кількісні показники, обсяги, територію, способи використання природних ресурсів та інші подібні параметри;

- мають, як правило, строковий характер;

- мають персональний характер, обумовлений тим, що вони видаються з урахуванням особливостей окремого природокористувача і не передбачають можливостей вільної переуступки (продажу) іншим суб'єктам;

- видаються в письмовій уніфікованій формі, мають обов'язкові реквізити;

- порядок їх отримання визначається законодавством.

10. Дозвільна адміністративна процедура щодо використання природних ресурсів – це детально регламентований послідовний порядок дій дозвільних органів, спрямований на видачу природоресурсних дозволів, а також здійснення погодження, отримання висновків тощо, які передують одержанню природоресурсних дозволів, переоформлення, продовження дії, зупинення, поновлення, видачу дублікатів чи анулювання відповідних дозвільних документів.

11. Використання договірної форми регулювання відносин використання природних ресурсів, на відміну від дозвільного порядку, дає змогу забезпечити паритетність та баланс інтересів учасників відносин. Договір значно розширює можливості сторін індивідуалізувати свої відносини; згладжує імперативні регулятори поведінки, притаманні сучасному екологічному (природоресурсному) праву; дає можливість забезпечити узгодження дій та врахування суспільних (публічних) екологічних інтересів і приватних господарських інтересів природокористувачів; забезпечує формальну чіткість, визначеність і взаємність прав та обов'язків сторін, їх гарантування і захист.

12. Беручи за основу функціональну роль і місце договорів у системі юридичних фактів та їх співвідношення з адміністративними актами, які породжують виникнення відносин використання природних ресурсів, можна виділити такі групи договорів:

1) договори використання природних ресурсів, які є елементами складного юридичного факту та безпосередньо закріплюють умови здійснення природокористування (договори оренди водного об'єкта, договори довгострокового тимчасового користування лісами приватної власності);

2) договори, які породжують відносини використання природних ресурсів у сукупності з іншими юридичними фактами в складному юридичному складі і своєю чергою поділяються на:

- договори, які є похідними від адміністративних актів (договори тимчасового довгострокового користування лісами державної та комунальної власності, договори у відносинах користування мисливськими угіддями);

- договори, які є визначальними щодо адміністративних актів (угоди про розподіл продукції);

- допоміжні договори (угоди про умови користування надрами).

13. Спільними характеристиками для всіх договорів використання природних ресурсів, передбачених екологічним законодавством, є: їх особливий

об'єкт договорів, яким виступають частини природних об'єктів, природні ресурси; чітко визначена мета, для здійснення якої природний об'єкт передається в користування; пріоритетність природоохоронних вимог, екологічні, природоохоронні зобов'язання природокористувача, що ґрунтуються на системі екологічних імперативних вимог і обмежень; заборона на передачу об'єкта користування іншій особі; поширеність типових чи примірних договорів, які закріплюють бажану для держави модель договірних відносин; письмова форма, необхідність державної реєстрації; конкурсний, аукціонний порядок укладення договору.

14. Договори використання природних ресурсів характеризуються спеціальним (галузевим) природоресурсним правовим режимом, що охоплює норми, які визначають порядок укладення, дії, зміни, припинення, а також форму та зміст договору, з субсидіарним застосуванням цивільно-правових норм. Основним призначенням і сутністю цієї групи договорів є регулювання умов використання природних ресурсів. Загальною метою договірної регулювання в цій сфері є стимулювання активного природокористування, яке одночасно не заподіювало б шкоду довкіллю, враховувало б суспільні екологічні інтереси, а також господарські інтереси природокористувача. За договором використання природних ресурсів (договором природокористування), одна сторона надає іншій стороні (природокористувачу) відповідну ділянку природного об'єкта для здійснення визначеного виду використання природного ресурсу, а друга сторона (природокористувач) забезпечує використання наданого природного ресурсу відповідно до визначеної мети та з дотриманням встановлених умов.

15. На підставі проведеного аналізу правового режиму дозвільної системи і договірних форм використання природних ресурсів, сутності дозволів і дозвільних процедур, переваг договірної регулювання обґрунтовано пропозиції щодо подальшого розмежування сфер застосування дозвільного та договірної регулювання використання природних ресурсів, зокрема конкретизовано види використання природних ресурсів, щодо яких доцільне збереження дозвільного регулювання, а також визначено види використання, на які слід поширити договірний режим регулювання, пропозиції запровадження нових видів договірних конструкцій, вдосконалення змісту та порядку укладення договорів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики : монографія / Н. Р. Кобецька. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. – 271 с.

Рецензія: Комарницький В. Рецензія на монографію Кобецької Надії Романівни «Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики» / В. Комарницький // Юридична Україна. – 2016. – № 5–6. – С. 104–106.

Розділи в колективних монографіях:

1. Кобецька Н. Р. Договори на використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності : монографія / за ред. В. В. Луця. – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – С. 259–274.

2. Кобецька Н. Р. Договірне регулювання природноресурсових відносин / Н. Р. Кобецька, В. В. Семків // Договір як універсальна форма правового регулювання : монографія / за заг. ред. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2016. – С. 334–351.

Наукові статті у фахових виданнях України з юридичних наук:

1. Кобецька Н. Р. Взаємодія та відображення інтересів у екологічному праві України / Н. Р. Кобецька // Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 36. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – С. 403–408.

2. Кобецька Н. Р. Розмежування та взаємодія публічних і державних екологічних інтересів / Н. Р. Кобецька // Юридична Україна. – 2007. – № 7 (55). – С. 8–12.

3. Кобецька Н. Р. Співвідношення ліцензування господарської діяльності та природноресурсового ліцензування / Н. Р. Кобецька // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 10. – С. 30–33.

4. Кобецька Н. Р. Особливості та правова природа договорів на використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Університетські наукові записки : часопис Хмельницького університету управління та права. – 2010. – № 1 (33). – С. 90–94.

5. Кобецька Н. Р. Види та характеристика природноресурсових договорів за законодавством України / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. Вип. XXIII. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 164–171.

6. Кобецька Н. Р. Видача дозволів на спеціальне водокористування: окремі питання законодавчого регулювання та практики здійснення / Н. Р. Кобецька // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України : Серія «Право». – 2010. – Вип. 156. – С. 196–204.

7. Кобецька Н. Р. Особливості прав на природні ресурси / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. Вип. XXVI. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 194–201.

8. Кобецька Н. Р. Система документів дозвільного характеру у сфері використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. Вип. 33. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – С. 187–199.

9. Кобецька Н. Р. Становлення законодавчого регулювання та особливості оренди водних об'єктів / Н. Р. Кобецька // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – Вип. 5, т. 1. – С. 133–135.

10. Кобецька Н. Р. Договори у відносинах користування мисливськими угіддями / Н. Р. Кобецька // Право і суспільство. – 2014. – № 1–2. – С. 99–102.

11. Кобецька Н. Р. Особливості дозвільної системи у сфері спеціального використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька. – Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2014. – Вип. 24, т. 3. – С. 12–15.

12. Кобецька Н. Р. Дозвільна система у сфері користування надрами / Н. Р. Кобецька // Право і суспільство. – 2014. – № 3. – С. 140–146.

13. Кобецька Н. Р. Дозволи і договори в механізмі правового регулювання природокористування / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. Вип. 71. – Одеса : Юридична література, 2014. — С. 242–247.

14. Кобецька Н. Р. Екологізація законодавства у сфері використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. Вип. 35. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. – С. 158–169.

15. Кобецька Н. Р. Договірне регулювання надрокористування в Україні [Електронний ресурс] / Н. Р. Кобецька // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 3. – С. 105–109. – Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/3_2015/30.pdf.

16. Кобецька Н. Р. Договірне регулювання довгострокового тимчасового користування лісами [Електронний ресурс] / Н. Р. Кобецька // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 1. – С. 142–145. – Режим доступу : http://pap.in.ua/1_2015/43.pdf.

17. Кобецька Н. Р. Ліцензування і видача дозволів як засоби державного регулювання використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. Вип. 38. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2015. – С. 160–173.

18. Кобецька Н. Р. Природоресурсні дозволи в системі документів дозвільного характеру / Н. Р. Кобецька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2016. – Вип. 36, т. 1. – С. 193–196.

Наукові статті у періодичних виданнях з юридичних наук інших держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

19 (1). Kobetska N. Shale Gas Development in Ukraine: Risks and Current Regulation. COUNTRY REPORT: UKRAINE [Електронний ресурс] / N. Kobetska, S. Romanko // IUCN Academy of environmental law E-Journal. – 2013. – Issue 4. – P. 270–275. – Режим доступу : <http://www.iucnael.org/en/e-journal/current-issue.html>.

20 (2). Кобецкая Н. Современные особенности правового регулирования отношений по использованию природных ресурсов / Н. Кобецкая // Закон и жизнь. – 2013. – № 9/3 (261). – С. 92–95.

21 (3). Кобецька Н. Р. Комплексний характер правового регулювання використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // *Evropský politický a právní diskurz*. – 2014. – Svazek 1. – 6. vydání. – P. 629–636.

22 (4). Kobetska Nadiia. Permits for the use of natural resources in Ukraine: present regulation, problems and perspectives / Nadiia Kobetska // *Evropský politický a právní diskurz*. – 2015. – Svazek 2. – 2. vydání. – P. 225–228.

23 (5) Кобецька Н. Р. Договори використання природних ресурсів у системі договірної регулювання екологічних відносин / Н. Р. Кобецька // Часопис Київського університету права. – 2015/1. – С. 220–225.

24 (6) Кобецька Н. Р. Види, підстави і порядок набуття права водокористування за законодавством України і Польщі [Електронний ресурс] / Н. Р. Кобецька // *Biuletyn polsko-ukraiński «Polityka i prawo współczesnej Europy»*. – 1/2016. – Режим доступу : <http://www.polukr.net/blog/2016/05/vidi-pidstavi-i-poriadok-nabutja-prava-vodokoristuvanja-za-zakonodavstvom-ukraini-i-polszczi/>.

25 (7) Кобецька Н. Р. Суть та особливості дозвільних процедур у відносинах використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // *Держава і право : зб. наук. праць. Серія Юридичні науки. Вип. 72.* – К. : Юридична думка, 2016. – С. 347–362.

Навчальний посібник, науково-практичний коментар:

1. Кобецька Н. Р. Екологічне право України : навч. посібник / Н. Р. Кобецька. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.

2. Кобецька Н. Р. Екологічне право України : навч. посіб. / Н. Р. Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.

3. Науково-практичний коментар Водного кодексу України / Н. О. Багай, Н. Р. Кобецька, І. В. Мироненко [та ін.] ; за заг. ред. Н. Р. Кобецької. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 360 с.

Праці апробаційного характеру:

1. Кобецька Н. Р. Правовий режим приналежності і використання природних ресурсів та його закріплення в Господарському кодексі України / Н. Р. Кобецька // *Реалізація чинних Цивільного та Господарського кодексів України: проблеми та перспективи* : зб. наук. праць (за матеріалами науково-практичної конференції, м. Київ, 24 листопада 2005 р.) / редкол. : О. Д. Крупчан (голова) [та ін.]. – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2006. – С. 67–71.

2. Кобецька Н. Р. Поєднання дозвільно-ліцензійних і договірних засад регулювання відносин природокористування / Н. Р. Кобецька // *Поєднання публічно-правових та приватно-правових механізмів регулювання господарських відносин* : матер. всеукр. наук-практ. конференції (19–20 жовтня 2007 року, м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ : ВОНР та РВД ПЮІ ЛьвДУВС, 2007. – С. 240–244.

3. Кобецька Н. Р. Природні об'єкти і природні ресурси як об'єкти цивільних прав / Н. Р. Кобецька // *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*

«Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання та охорони природних ресурсів» 9–10 жовтня 2009 р. / за заг. ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. – Х. : Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2009. – С. 123–125.

4. Кобецька Н. Р. Перспективи правового регулювання відносин природокористування / Н. Р. Кобецька // Сучасні проблеми аграрного і природоресурсного права : міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30–31 жовтня 2009 р.) : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : ІРІДУМ, 2009. – С. 248–250.

5. Кобецька Н. Р. Комплексний підхід при укладенні договорів оренди природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Правова політика Української держави : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18–20 лютого 2010 р.). Т. 1. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 224–226.

6. Кобецька Н. Р. Функції та юридична природа договорів на використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсове право: актуальні проблеми теорії та практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 травня 2010 року, м. Біла Церква). – Біла Церква, 2010. – С. 71–73.

7. Кобецька Н. Р. Проблеми співвідношення норм земельного і водного законодавства у регулюванні оренди водних об'єктів / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД : Міжн. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 10–11 вересня 2010 р.) : збірник наукових праць / за ред. А. М. Статівки та ін. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2010. – С. 310–314.

8. Кобецька Н. Р. Природоресурсові сервітути за законодавством України / Н. Р. Кобецька // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю створення юридичного факультету НУБіП (19–20 травня 2011 р., м. Київ, Україна) / упор. О. М. Гончаренко. – К. : Видавничий центр НУБіУ України, 2011. – С. 329–330.

9. Кобецька Н. Р. Права на природні ресурси: види, особливості / Н. Р. Кобецька // Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права [Електронний ресурс] : збірник наукових праць Круглого столу (19 жовтня 2012 р.) / за ред. Г. І. Балюк, М. В. Краснової, А. М. Мірошніченка, В. В. Носіка. – 2012. – С. 44–52. – Режим доступу : <http://law.univ.kiev.ua/science.html>.

10. Кобецька Н. Р. Забезпечення інтересів територіальних громад при передачі в користування надр на умовах угод про розподіл продукції / Н. Р. Кобецька // Збірник тез наукових доповідей учасників «круглого столу» «Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України» 9 листопада 2012 р. / за заг. ред. В. П. Гетьмана. – Х. : НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2012. – С. 58–61.

11. Кобецька Н. Р. Повноваження органів місцевого самоврядування в питаннях передачі в користування надр / Н. Р. Кобецька // Доповіді I Міжнародної

науково-практичної конференції «Екологічна безпека та збалансоване природокористування» у м. Івано-Франківську, 20–22 вересня 2012 р. : збірник матеріалів конференції – доповідей (статей) і тез. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2012. – С. 65–66.

12. Кобецька Н. Р. Фактори становлення та особливості інституту використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17–18 травня 2013 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. – С. 47–50.

13. Кобецька Н. Р. Сфера та особливості дозвільного регулювання використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права : матеріали «круглого столу» (Харків, 6 грудня 2013 року) : зб. тез наук. доп. / за заг. ред. А. П. Гетьмана – Х. : Право, 2013. – С. 143–145.

14. Кобецька Н. Р. Сучасний стан дозвільно-договірного регулювання використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні : матеріали науково-практичного «круглого столу» 28 березня 2014 р., м. Київ / ред. кол.: М. В. Краснова [та ін.]. – Чернівці : Кондратьєв А. В., 2014. – С. 99–101.

15. Кобецька Н. Р. Комплексний підхід як основа правового регулювання використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми екологічних, аграрних та земельних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 5 грудня 2014 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. – С. 117–119.

16. Кобецька Н. Р. Договори природокористування в системі договірної регулювання природоресурсових відносин / Н. Р. Кобецька // Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 березня 2015 р., м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ : Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2015. – С. 128–131.

17. Кобецька Н. Р. Функції договорів використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie PRÁVNA VEDA A PRAX V TREŤOM TISÍCROČÍ (27. – 28. február 2015). – Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015. – С. 68–70.

18. Кобецька Н. Р. Розмежування договорів використання природних ресурсів та адміністративних договорів / Н. Р. Кобецька // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука / за ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2015. – С. 296–299.

19. Кобецька Н. Р. Суть, правова природа та зміст природоресурсних дозволів / Н. Р. Кобецька // Природоресурсне право в системі права України:

історія, сьогодення, перспективи : зб. матеріалів круглого столу, 30–31 жовтня 2015 р. / за заг. ред. М. В. Шульги. – Х. : Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. – С. 86–88.

20. Кобецька Н. Р. Правовий режим дозвільної системи у сфері використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади : матеріал «круглого столу» (Харків, 4 груд. 2015 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2015. – С. 135–137.

21. Кобецька Н. Р. Договірні механізми забезпечення інтересів землевласників і землекористувачів при наданні у користування природних ресурсів на їх земельних ділянках / Н. Р. Кобецька // Правові проблеми розвитку сільських територій України : матеріали Круглого столу, присвяченого пам'яті відомого українського вченого-правознавця, члена-кореспондента НАН України, академіка НАПрН України В. І. Семчика (м. Київ, 9 грудня 2015 р.). – К. : Вид-во «Прінт сервіс», 2015. – С. 118–121.

22. Кобецька Н. Р. Еколого-правовий режим господарського використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Актуальні проблеми соціального права : матеріали всеукраїнського «круглого столу» присвяченого 40-річчю кафедри соціального права (1 квітня 2016 р.). – Львів : Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка ; Український центр соціально-правових досліджень, 2016. – С. 18–21.

23. Кобецька Н. Р. Особливості дозвільних процедур у відносинах використання природних ресурсів / Н. Р. Кобецька // Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку : матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 р.) / за ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. – Чернівці : Кондратьєв А. В., 2016. – С. 267–270.

АНОТАЦІЯ

Кобецька Н. Р. Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2016.

Дисертація містить теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, пов'язаної з розробленням цілісної теоретико-прикладної концепції правового режиму використання природних ресурсів, в основу якої покладене поєднання дозволів та договорів як самостійних правових засобів регулювання відповідних відносин.

Розкрито суть природоресурсних дозволів як правових форм передачі державою та іншими суб'єктами, власниками природних ресурсів, права користування визначеною частиною природного об'єкта, правових засобів встановлення, фіксації права природокористування і визначено їх поняття.

Узагальнено систему природоресурсних дозволів, здійснено докладний аналіз документів дозвільного характеру, а також дозвільних процедур щодо їх надання.

Обґрунтовано підстави виокремлення самостійної групи договорів використання природних ресурсів, їх екологічну (природоресурсну) природу та природоресурсний правовий режим, представлено аналіз окремих видів договірних конструкцій, закріплених екологічним законодавством України.

Ключові слова: природокористування, використання природних ресурсів, правовий режим використання природних ресурсів, дозвільна система у сфері використання природних ресурсів, природоресурсні дозволи, дозвільна процедура щодо використання природних ресурсів, договори використання природних ресурсів, договір оренди водних об'єктів, договір довгострокового тимчасового користування лісами, договір про умови ведення мисливського господарства, угода про розподіл продукції, угода про умови користування надрами.

АННОТАЦІЯ

Кобецкая Н. Р. Разрешительное и договорное регулирование использования природных ресурсов в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2016.

Диссертация содержит теоретическое обобщение и новое решение научной проблемы, связанной с разработкой целостной теоретико-прикладной концепции правового режима использования природных ресурсов, в основе которой лежит сочетание разрешений и договоров как самостоятельных правовых средств регулирования соответствующих отношений.

Правовой режим использования природных ресурсов определяется как особый порядок регулирования эксплуатации полезных свойств природных ресурсов, основанный на сочетании обще-разрешительного и специально-разрешительного типов правового регулирования и включает комплекс правовых средств (в том числе разрешений и договоров), которые взаимодействуют между собой и обеспечивают эколого-безопасное, рациональное, эффективное, устойчивое природопользование. Разрешения и договоры в механизме правового регулирования отношений использования природных ресурсов, с одной стороны, исполняют роль юридических фактов, а с другой – выступают формами регулирования соответствующих отношений, устанавливают порядок и условия осуществления природопользования.

В работе исследуется разрешительная система в сфере использования природных ресурсов, которая является проявлением разрешительной системы в широком смысле, имеет административно-правовую природу и реализуется в форме определенных процедур. Предлагается понимание природоресурсного разрешения как правовой формы передачи государством и другими субъектами,

собственниками природных ресурсов, права пользования определенной частью природного объекта, механизмом установления, фиксации права природопользования. На основании детального анализа разрешительных документов природоресурсного характера обобщены их общие свойства: они удостоверяют право на осуществление конкретного вида специального использования природных ресурсов; фиксируют определенную цель природопользования; определяют границы поведения природопользователей, устанавливая количественные показатели, объемы, территорию, способы использования природных ресурсов и другие подобные параметры; имеют, как правило, срочный характер; персональный характер природоресурсных разрешений; письменная унифицированная форма, обязательные реквизиты; определенный порядок получения. Подробно проанализировано правовое регулирование и практика реализации разрешительной процедуры на отдельных стадиях разрешительного производства.

Обоснованы преимущества использования договорной формы регулирования отношений использования природных ресурсов, которая, в отличие от разрешительного порядка, позволяет обеспечить паритетность и баланс интересов участников отношений, расширяет возможности сторон индивидуализировать свои отношения. По договору использования природных ресурсов одна сторона предоставляет другой стороне (природопользователю) соответствующий участок природного объекта для осуществления определенного вида использования природного ресурса, а вторая сторона (природопользователь) обеспечивает использование предоставленного природного ресурса в соответствии с определенной целью и с соблюдением установленных условий. В работе подробно исследованы договора использования природных ресурсов, закрепленные действующим законодательством Украины: договора аренды водных объектов; договора долгосрочного временного пользования лесами; договора об условиях ведения охотничьего хозяйства; договора между собственниками или пользователями земельных участков и пользователями охотничьих угодий; договора на право специального использования водных биоресурсов; соглашения о разделе продукции; соглашения об условиях пользования недрами; договора между предприятиями, учреждениями и организациями, которые осуществляют геологосъемочные, поисковые, геодезические и другие разведывательные работы и владельцами земли. На основании анализа соответствующих договорных конструкций доказано, что договора использования природных ресурсов характеризуются специальным (отраслевым) природоресурсным правовым режимом, который охватывает нормы, определяющие порядок заключения, действия, изменения, прекращения, а также форму и содержание договора, с субсидиарным применением гражданско-правовых норм. Аргументировано понимание природоресурсной правовой природы договора использования природных ресурсов на основании сравнения его существенных признаков с признаками гражданско-правового, административного, публично-правового, хозяйственного договора.

Обоснованы предложения по разграничению действия разрешительного и договорного регулирования использования природных ресурсов, оснований и видов использования природных ресурсов, в отношении которых целесообразно сохранить разрешительный порядок или же ввести договорное регулирование, а также предложения по дальнейшему расширению применения договорного регулирования использования природных ресурсов и внедрения новых видов договорных конструкций.

Ключевые слова: природопользование, использование природных ресурсов, правовой режим использования природных ресурсов, разрешительная система в сфере использования природных ресурсов, природоресурсные разрешения, разрешительная процедура в отношении использования природных ресурсов, договоры использования природных ресурсов, договор аренды водных объектов, договор долгосрочного временного пользования лесами, договор об условиях ведения охотничьего хозяйства, соглашение о разделе продукции, соглашение об условиях пользования недрами.

SUMMARY

Kobetska N. R. Permissive and contractual regulation of use of natural resources in Ukraine. – On the right of manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Law by specialty 12.00.06 – Land Law; Agrarian law; Environmental law; Natural resources law. – V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2016.

The thesis contains theoretical generalization and new solution for scientific problems related to the development of an integrated theoretical and applied concept of legal regime of use of natural resources which is based on a combination of permits and contracts as independent legal means of regulation of the appropriate relations.

Has been revealed the essence of natural resources permits as legal forms of the transmission by the state and other entities who owned natural resources, the right of using a defined part of the natural object by legal means of establishment, fixation and defined their concept. Generalized the system of natural resources permits and performed a detailed analysis of permits, permitting procedures for their leasing.

Substantiated the grounds of singling out of independent group of contracts of use of natural resources, their environmental (natural resources) nature and natural resources legal regime, presented an analysis of the separate types of contractual structures embodied into environmental legislation of Ukraine.

Keywords: nature use, use of natural resources, the legal regime of use of natural resources, permitting system in the sphere of use of natural resources, permits of use of natural resources, administrative procedures regarding the use of natural resources, contracts of use of natural resources, lease of bodies of water, forest utilization contracts, hunting lease agreement, production sharing agreement, subsoil use contract.

Підп. до друку 21.10.2016 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний
Віддруковано на ризографі. Гарнітура “Times New Roman”.
Ум. друк. арк. 1,9. Тираж 100.

Видавець
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”,
76018, м. Івано-Франківськ,
вул. С.Бандери, 1, тел.: 71-56-22
E-mail: vdvcit@pu.if.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006